

a VÖRÖS TEHÉN

Budapesti Fesztiválzenekar

Fischer Iván előszava új operájához



1. Keletkezéstörténet

Miután barátom, Erdély Miklós 1981-ben elkészítette „Verzió” című, a tiszaezslári perről szóló csodálatos filmjét, azt terveztük, hogy erről a témáról közös operát írunk. Erdély lelkes operarajongó volt, nagyon tetszett neki a gondolat, de sajnos, nem valósult meg semmi akkor az elképzelésből, én sokat voltam külföldön, halogattam a munkát, ami megbocsáthatatlan volt, mert Erdély néhány évvel később, 1986-ban meghalt. 25 éve nem hagy nyugodni a gondolat, hogy ennek a műnek el kell készülnie. Többször nekiláttam, abbahagytam, míg végül az segített, hogy Tiszaezslár aktuális lett. Felbukkannak ugyanazok

a reflexek, sztereotípiák, megmerevedett, érvek nem hallgató előítéletek, mintha újra ott lehetnének 1883-ban, a nyíregyházi Veres Tehén fogadóban.

2. A téma

Krúdy Gyula vagy Erdély Miklós példáját követve én sem kísérlem meg, hogy objektív legyek. A vérvád ügyében nincs helye objektívitásnak. Krúdy Gyulát idézem: „Tudták már Szabolcs vármegyében is ebben az időben, hogy a vérvád alaptalan, gonosz kitalálás, hiszen éppen maga a vármegye mondotta ki már egy határozatában és az országgyűléshez intézett feliratában 1793-ban, tehát csaknem századévvál a tiszaezslári pör előtt, hogy a vérvád, amellyel a zsidókat hében-korban üldözöbe veszik: gonosz abszurdum, amelynek senki se adjon hitelt, s amely rágalom ellen az országgyűlésnek kell törvényt hozni. Hogyan lehetett, hogy alig száz esztendő múlva, éppen ebben a felvilágosodott Szabolcs vármegyében, Kossuth Lajos veressipkásainak megyéjében bukkant fel a vérvád meséje olyan megdöbbentő valószínűséggel, hogy még a vármegye vezető urai is nyíltan hangoztatták annak lehetőségét?” Az opera témája tehát nem maga a per, hanem az a „lélektani rejtély” (Krúdy), hogy hogyan nyerhették meg a koncepciós per kiforralói maguknak koronatanúul a 13 éves Scharf Móricot. Scharf Móric, aki gyerekként apját és társait vádolta gyilkossággal, 45 évvel később, 1927-ben nyilatkozott Szabolcsi Lajosnak, aki az emlékeket megírta az Egyenlőség című folyóiratban. Scharf elmondja, hogy kínózták, fenyegették, úgy érzi, eszköz volt az antiszemita megyei urak kezében. Külföldre költözött, és visszatért a zsidó vallásos életbe.

3. A cím

A címadó vörös tehénnek négy értelme van: Olajos Bálintné tehene taposta meg Solymosi Eszter lábát, így szolgáltatva döntő bizonyítékot, ami alapján a tiszadadaai fűzesben talált holttestet nagy valószínűséggel azonosítani lehetett. A nyíregyházi Veres Tehén

fogadóról, és Veres Tehén nevű népszerű zsidó kocsmárosnéjáról Krúdy sokat ír. Álljon itt két idézet: „...kávéház volt, mégpedig olyan kávéház, hogy meszesgödörök voltak előtte, és megesett, hogy a kávéházi verekedő egyszerre csak azon vette magát észre, hogy nyakig a meszesgödörbe dobták, ha a túlerő a Vörös Tehénből kivetette.” „A Veres Tehén nevezetes asszonyág volt még azok között a kocsmárosnők között is, akik Magyarországot valaha igazgatták. Veres volt a szalmakazal-bőségű hajzata, veres volt a nyakszirtje, a válla, de még a lábának kisujja is. »Mint a villamosság!« – mondták azok, akik haját megérintették. Elektromos szikra pattogott a mezítelen karjából, a bokájából. A szeme álmata, hosszú, fekete szempillájú volt, többnyire lesütötte, mintha valami kedves álmán merengene; ugyanezért nem lehetett könnyen feledni, ha valakire rányitotta a szemét. Külsejében minden kellék megvolt, hogy a nyolcvanas években bolonduljanak utána. Vallásos nő volt. Többször kijelentette, hogy inkább meghalna, mintsem egy mamzert (keresztényt) szeretne a férfiak közül, s Ónody úr ezért napokig rágondolt, ha rájött a hava.” Végül az opera „Purifikáció” című tételében Mózes negyedik könyvéből hangzik el idézet, a vörös tehén hamvában való megtisztulásról.

4. A librettó

A prózai részek elsősorban idézetek Krúdy Gyula A tiszzaeszlári Solymosi Eszter című regényéből. Csak elvétele változtattam egy-egy szót, ahol a zene ezt megkívánta. Krúdy pontosan, szó szerint idézi Scharf Mórival való találását és a tárgyalás jegyzőkönyvét, ezeket én is változtatás nélkül, bár rövidítve vettem át. Kossuth Lajos két levelében, Helfy Ignácnak 1882. október 11-én és Urváry Lajosnak 1883. augusztus 15-én írt a Tiszzaeszlárral kapcsolatos antiszemitizmusról; monológjában ezekből a levelekből idéztem. A verses dalszövegeket Parti Nagy Lajos írta, kivéve a Hej, zsidólány című közismert nótát, amelyet Krúdy könyvéből vettem át.

5. A zene

Ugyanez a dal (Hej, zsidólány) az egyetlen idézet az operában. Az összes többi rész, akár népdal, magyar vagy zsidó folklór elemeket idéz, saját szerzemény. Itt szeretnék köszönetet mondani Kádár Istvánnak, aki fontos tanácsokkal segítette a hangszeres népzenei kutató munkát. Hálásan köszönöm még Kövér György történésznek a forrásokkal kapcsolatos segítségét, Parti Nagy Lajos,

Matthias Kadar és Ascher Tamás dramaturgiai tanácsait, valamint Gátay Tibor áldozatos munkáját, aki a kézirat alapján a nyomtatott kottát készítette.

6. Előadói tanácsok, kérések

Színészek és énekesek szerepeljenek közösen: Kossuth és a Vörös Tehén énekes-szerepek. A Férfi énekes színész legyen, talán musical- vagy szanzonekes, Kálmán fiatal, jól éneklő színész. Krúdy, Buxbaum, a Bíró és Scharf József szerepét, valamint a kisebb szerepeket énekelhetik jól éneklő színészek, vagy jól játszó énekesek is. Feltétlenül gyerekek adják elő Móricot és Esztert. A tehén héber énekét zsidó kántor adja elő, ha erre nincsen lehetőség, tanulmányozni kell a tóraolvasás hagyományát. A kórus semmiképpen nem operai kórus, hanem fiatal színészek csoportja, akik a néptáncjelenetben táncolnak is. A bírósági jelenetben célszerű, ha a kórus nagy létszámú, a színész-táncos csoport megerősíthető kórustagokkal. Ebben a jelenetben, ha kell, a szólisták mikrofont használhatnak. Ha a Férfit játszó színész jól zongorázik, játssza ő a zongoraszólamot, de erre nincs feltétlenül szükség. Zenekar: Ha nincs tilinkó, végső esetben játszható a szolam furulyán vagy piccolón is. Vuvuzelákra szükség van, a hangolásuk bármilyen lehet, de együtt szólva disszonáns akkord jön létre. A banda csak tapasztalt népzenezésekkel adható elő, a leírt kotta csak vázlat, nem tartalmazza azokat a hajlításokat, díszítéseket és szabad ritmusokat, amelyek nélkül a népzene értelmetlen lenne. A banda tagjai és a cimbalmos játsszanak szabadon, improvizatív kreativitással, kotta nélkül. A zenekar billentyűs művésze több hangszeren játszik: zongorán, amely lehet pianínó is, cselesztán, egyszerű sampleren kis hangszórókkal, kis barokk hordozható orgonán. Utóhangszerek: a vonathangot két különböző méretű kisdobon, seprűkkel kell utánozni. A reszelő legyen nagy, mint a futball-lelátókon használt zajos hangszer. A két tomtom legyen különböző hangmagasságú. A cintányért mindig függesztve kell megütni. A vonóskar létszáma 12/10/8/6/4 vagy hasonló, ahogy a terem akusztikájára kívánja.

A jelenetek között semmiféle szünet ne legyen.

Az előadás előtt a közönséggel alaposan meg kell ismertetni a tiszzaeszlári per történetét.

Fischer Iván szerzői estje, Millenáris Teátrum, október 13. és 14., háromnegyed nyolc